

Освітня технологія „РОСТОК”

Учителю початкових класів

Матвійчук В.В., Пушкарьова Т.О.

УРОКИ

З НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

в 4 класі

Частина II

Навчально-методичний посібник

Суми
ТОВ НВП „Росток А.В.Т.”
2020

Тема. Різноманітність тварин

Мета: уточнити й розширити знання учнів про різноманітність тварин, умови їх проживання; учити розпізнавати тварин найближчого оточення; формувати вміння порівнювати тварин: групувати їх за способом пересування і середовищем існування; сприяти розвитку спостережливості, мислення, уяви та пам'яті; прищеплювати любов до природи, дбайливе ставлення до тварин.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Учитель:

– Розгадайте кроссенс і визначте тему сьогоднішнього уроку.

1.Тварини – це не тільки наші менші друзі, їх також використовують для перевезення людей та різних речей.

2. Тварини на службі в людини: на митниці й на кордоні знаходять зброю й наркотики, затримують злочинців.

3. Тварини є запилювачами рослин (багато видів комах, деякі птахи – колібрі, нектарниці, окремі види кажанів).

4. Тварини постачають сировину для промисловості (віск, шкіру, хутро, пух, пір'я, шовк, вовну, жир).

5. Тварини надають сировину для харчової промисловості.

6. Тварини слугують для людини одним із джерел їжі.

7. Тварини приносять людям естетичне задоволення.

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

Вчитель:

– А чи замислювались ви, що саме ми знаємо про тварин? Чи доводилось вам спостерігати, як тварини попереджають про зміни в погоді? Поясніть причини виникнення народних прикмет:

1. На дощ голосно квакають жаби.

2. Собака качається на вітер.

3. Гуска стоїть на одній нозі чи ховає голову під крило – на холод.

4. Якщо в морозяний день заспіває півень – потеплішає.

5. Свиня рохкає, хоч і сита – на мороз.

III. Постановка навчального завдання

Робота в парах «Думай, збирайся, ділись».

Учитель формулює ключові запитання уроку: чому світ тварин відзначається великою різноманітністю? Чи існує між рослинами і тваринами нерозривний взаємозв'язок? Яку важливу роль тварини відіграють у житті людей?

Потім педагог пропонує учням подумати над відповідями й записати їх у зошитах чи на окремих аркушах. Далі школярі (наприклад, сусіди по парті) об'єднуються в пари й показують один одному відповіді. Учитель дає час на обговорення та зауважує, що діти можуть корегувати власні відповіді в процесі розмови. По завершенню обговорення учні оголошують результати бесіди.

Учитель:

– Значення тварин у природі величезне. Якби не комахи-запилювачі, у рослин не утворювалися б плоди

з насінням. Саме тварини сприяють розселенню рослин, поширюючи їх по всій Землі. Без активної діяльності тварин не виникли б ґрунти. Дощові черви та інші тварини постійно вносять у ґрунт рештки рослин, подрібнюють їх і таким чином сприяють утворенню перегною. Отже, рослини не можуть існувати без тварин. Між рослинами і тваринами в природі існує нерозривний взаємозв'язок. Тварини виконують у природі роль санітарів. Вони «прибирають» із поверхні землі всі відмерлі організми. Водяні тварини очищують воду від забруднення. А чистота води не менш важлива, ніж чистота повітря й землі. Тварини завжди мали величезне значення в житті людей. Наші далекі предки жили виключно за рахунок полювання й рибальства. Тварини давали їм їжу, одяг, житло, ліки і навіть світло. Роль диких тварин із часом перебрали на себе свійські. Вони забезпечили людство продуктами харчування та сировиною: шкірою, шерстю, шовком, воском, тягловою силою і «транспортом».

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Прийом руйнування стереотипу: «Тварини пристосовуються до різних умов існування».

Учні створюють дослідницькі гіпотези і швидко опрацьовують їх.

– Які джерела та факти підтверджують правильність цього стереотипу?

– Чи піддавали ви цей стереотип сумніву раніше?

– Хто створив такий стереотип?

– З якою метою його використовують?

Під керівництвом учителя діти детально досліджують факти й відомості на підтвердження наведеного стереотипу, шукають абсолютно нову інформацію, яка дозволила б зруйнувати стереотип і сформулювати нові висновки.

На цьому етапі педагог використовує техніку: «Що, якщо ... усі тварини стануть однаковими» (завдання 3, с. 6). Спроба розірвати стереотип має наступні наслідки. З одного боку, це дозволяє поглянути на об'єкт дослідження з кардинально іншої точки зору. З іншого боку, в процесі формулювання нових пошукових гіпотез можна знайти абсолютно нові, недосліджені аспекти питання.

Таким чином формується глобальний підхід до питання, дослідження якого може перерости у справжній дослідницький проект.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Індивідуальна робота. Заповнення таблиці назвами тварин за способом пересування.

	Комахи	Птахи	Риби	Звірі
Бігають				
Стрибають				
Повзають				
Плавають				
Ходять				
Літають				

Робота в групах. Вправа «Заморочки з бочки».

Учитель дає учням наступне завдання:

– Доведіть, що черепаха – плазун. Адже її тіло вкрите не лусочками, а панциром.

– Доведіть, що їжак, вкритий голками, належить до звірів.

– Доведіть, що страус – птах, адже він не літає.

Гра «Поглянь іншими очима».

Учитель пропонує учням задумати тварину й описати її. Діти мають знайти у своїй тварині якомога більше цінного, цікавого та корисного. Потім вони можуть написати розповідь «Що я дізнався нового й цікавого про...».

VI. Включення в систему знань і повторення

Гра «Будь уважним».

Учитель пропонує дітям на окремих аркушах навести приклади тварин, які мешкають у місцях із різним кліматом. Наприклад, у лісі, у полі, у жарких країнах і т. д. Учні працюють рівно дві хвилини, після чого лунає сигнал, і вони, облишивши аркуш, міняються місцями з іншою групою. Це дозволить не тільки перепочити, а й проаналізувати роботу іншої команди та доповнити

ії. Закінчивши роботу, педагог разом з дітьми аналізує виконане завдання.

Творча робота «Флеш-картки».

За допомогою вирізок, наліпок та інших матеріалів учні виготовляють флеш-картки, з одного боку яких знаходиться малюнок тварини, а з іншого – назва цієї тварини й місце, де вона мешкає. Ці картки згодом використовуються для ігор на перерві на знання тварин, на зразок «Доміно» та ін.

Вікторина.

Ведучий дає завдання двом командам по черзі. Перемагає та команда, котра дасть найбільше правильних відповідей на запитання.

1. Найвища тварина на Землі (*жирафа – до 5 м.*)
2. Хто важчий – найбільша акула чи слон? (*Найбільша акула важча за слона у 5 разів.*)
3. Найбільший птах у світі (*африканський страус*).
4. Найменший птах у світі (*колібри*).
5. Які птахи прилітають до нас навесні? (*Граки, шпаки, жайворонки.*)
6. Найбільший зі ссавців, які існують у природі. (*Синій кит.*)
7. Найменший зі ссавців. (*Землерийка, її вага – лише 2 г.*)
8. Хто плаває найшвидше? (*Риба-меч.*)
9. Який зі ссавців пірнає найглибше? (*Кашалот.*)
10. Які тварини можуть швидко змінювати власне забарвлення? (*Хамелеони, молюски, деякі риби.*)

Хвилинка творчості. Створення власних казок.

Назви багатьох казок починаються такими словами: «Неймовірні пригоди...», «Незвичайні пригоди...». Учитель пропонує дітям скласти власну казку під назвою: «Надзвичайна пригода Золотого Карася у Маріанській западині» або «Веселі пригоди пінгвіна Чіку на планеті Молочних Вулканів».

VII. Рефлексія діяльності

Групова робота. Гра «Замкніть коло».

Учні отримують картки з текстом і малюнками, які потрібно об'єднати по колу.

**Це приносить
естетичне
задоволення.**

**Це сприяє
розмно-
женню
рослин.**

**Це друзі
наші
менші.**

**Це сприяє
проникненню
вологи й
підвищенню
родючості.**

Тема. Численні та різноманітні безхребетні

Мета: ознайомити учнів із різноманітністю безхребетних тварин, особливостями їх будови і процесами життєдіяльності, розвивати вміння використовувати набуті раніше знання, зіставляти й аналізувати інформацію; виховувати дбайливе ставлення до навколишнього світу.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Гра «Подібні за характером».

Учитель каже назву тварини, а учні – назву іншої тварини, подібної за характером, і пояснюють, чому вони назвали саме цю тварину. Які подібні риси вони мають?

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

III. Постановка навчального завдання

Гра «Хто я?».

Учень відгадує назву тварини, поставивши низку запитань ведучому. Відгадавши, повідомляє інформацію про цю тварину.

Учитель:

– Чи легко було впоратись із завданнями гри? Чи володієте ви достатньою інформацією, щоб описати тварину? Поставте мету на сьогоднішній урок.

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Приєм критичного мислення «Прогулянка галереєю».

Учитель розташовує матеріали (*зображення, тексти повідомлення, учнівські наукові чи творчі роботи про безхребетних*) у стилі галереї, щоб учні могли розійтись по класу або розташуватись групою навпроти одного експоната. Експонати можуть бути виставлені й на столі. У процесі цієї «прогулянки» учні ходять класом, розглядаючи матеріали для вивчення (*експонати*), створюють колажі з інформацією про різноманітність безхребетних. Учитель просить дітей робити замітки на чернетках у процесі перегляду експонатів. Після перегляду матеріалів учні під керівництвом педагога аналізують побачене, підбивають підсумки, системно аналізують інформацію, переосмислюють висновки. Вони також можуть поді-

литись інформацією в письмовій формі. Усі висновки, яких дійшли школярі, стають підґрунтям для осмислення теми уроку.

Створення інтелект-карти «Систематика безхребетних на прикладі тварин – героїв мультфільмів».

Віртуальна лабораторія.

Завдання: вивчити будову павукоподібних на прикладі порівняння будови павука-хрестовика й Людини-павука.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Гра «Відгадай, хто це».

Кожна група учнів загадує безхребетну тварину, дає їй кличку та описує її життя. Під час розповіді школярі уникають назви тварини, користуючись натомість кличкою. Усі інші повинні відгадати, що це за тварина. Продовженням цієї гри може бути складання діалогів між тваринами. Як приклад подаємо наступний діалог.

Зустрічаються на квітці бджола й коник-стрибунець:

– Привіт, сестрице, послухай мою пісеньку!

– Ніколи мені тебе слухати, я повинна нектар із цієї квітки зібрати.

– Але ця пісенька саме про те, яка ця квітка гарна!

– Річ не в красі, а в солодкому нектарі.

– Одначе квітці так сподобалась моя пісня, що вона відразу наповнилася солодким нектаром...

VI. Включення в систему знань і повторення

Гра «Бінго».

Кожен учень отримує картку з 16-ма назвами тварин. Учитель озвучує загадки про тварин, а діти, у свою чергу, обводять на карті їхні назви. Той, хто першим заповнить карту, має підняти руку й вигукнути «Бінго!».

В морі плаваю на дні,

Там спокійніше мені,

Як желе мої боки:

І прозорі, і м'які.

Якщо зловиш мене ти –

Можу руку обпекти! (*Медуза.*)

По траві повзе шнурочок,

Подивіться – от дива!

Нема ручок, нема ніжок,
Тільки хвіст і голова! (Черв'як.)

Кров п'ю, а життя даю. (П'явка.)

Ця зелена ненажера
Нищить листя на деревах.
Ще й залазить у плоди.
Де вона – чекай біди. (Гусінь.)

Свій дім я при собі ношу. (Равлик.)

Коло пня є пагорбок, а у ньому городок. (Мурашник.)

Біля гаю хату маю,
День у день я вилітаю;
Жде на мене праця влітку –
Оглядаю кожну квітку,
Легко лину над лужком
І частую всіх медком. (Бджола.)

Ні рак, ні риба, ні звір, ні птиця,
Голос тоненький, а ніс довгенький;
Хто його вб'є – свою кров проллє. (Комар.)

Сам чорний, та не ворон, є роги, та не бик, шість ніг
без копит. (Жук-олень.)

Панцир є (не черепаха),
Дуже схожі вони з раком.
Друг Русалки – Себастьян.
Хто він? Підкажіть же нам! (Краб.)

В морі чудо проживає –
Тулуба воно не має.
Із отрутою хижак,
Дуже сильний, не слабак.
Поміж рифами заліг
Восьминогий ... (восьминіг).

Його пожива – це листочки,
Домівка – деревце чи кущ.
З'являється у травні точно
Поважний, басовитий ... (хрущ).

Вертолiт такий маленький
Сiв на квітку золотеньку.
Усміхнулася кульбабка:
Завітала в гості ... (бабка).

Свою ніжну павутину
Він сплітає безупинно,
Вісім лапок у комашки
День і ніч працюють важко,
Бо для мушок гамачок
Виплітає ... (*павучок*).

Хоч маленька ця комашка,
Не впізнати її важко!
Це відомо і дитині –
В неї вогник всередині.
Ніби світлий маячок,
Пролітає ... (*світлячок*).

Кольорові і барвисті,
Наче дороге намисто,
На лузі поміж квіток
Полетіли у танок –
От які веселики!
Пурхають ... (*метелики*).

VII. Рефлексія діяльності

На цьому етапі вчитель пропонує учням основні тези нової теми, які вони занотують, ставлячи біля них відповідні позначки:

- + (я це знав);
- (я цього не знав);
- ? (це мене здивувало);
- ! (про це я хотів би дізнатись детальніше).

Після цього вчитель пропонує учням визначити, чого вони навчилися на уроці, що було найцікавішим, про що хотілося б почути ще, а також оцінити власні знання. Крім того, школярі визначають зміст подальшої діяльності.

Додатковий матеріал

Найбільша безхребетна тварина

Одна з найбільших медуз – ціанея, може досягати 4 м у діаметрі й мати щупальці завдовжки до 30 м. Це помаранчево-голубе чудовисько – одна з найбільших безхребетних тварин, які є реальною загрозою для плавців у північній частині Атлантичного океану.

Найдовша безхребетна тварина

Існують черв'яки-гіганти, наприклад, лінеус – тонкий, наче шнур, черв'як. У витягнутому стані він сягає в довжину 35 м. За довжиною цей черв'як може суперничати з найбільшими екземплярами китів.

Як дощовий черв'як готує нору

Черв'яки під час риття нори працюють подвійно. Коли ґрунт м'який, то черв'як свердлить його гострим кінцем свого тіла: упреться в землю і з силою тисне на неї, крутиться, неначе свердло. Якщо ж ґрунт твердий, черв'як діє інакше: схопить ротом грудочку землі й проковтне, потім візьметься за другу, за третю, і таким чином пробиває собі нору все глибше й глибше, а шлунок і кишки його в цей час наповнюються землею. Час від часу черв'як викидає її на поверхню у вигляді грудочок екскрементів. Не день і не два працює дощовий черв'як, доки, нарешті, досягає свого: підземний хід готовий.

У кого найбільше зубів?

Найбільшою кількістю зубів природа наділила садового слимака, який водиться в Америці. Його язик має 135 рядів зубів по 105 зубів у кожному. Коли слимак прогризає підземний коридор, він орудує 14175 зубами.

«Польоти» кальмарів

Кальмари можуть вистрибувати з води та здійснювати «польоти» в повітрі. Розганяючись у воді, вони летять над морем і, буває, падають на палуби кораблів. Якщо багатосоткілограмова туша кальмара, що летить із швидкістю потяга, звалиться на невелике судно, корабель може зазнати дуже серйозних пошкоджень.

Про павутину

Павуки не просто швидко тчуть свої сіті – вони роблять їх різної якості, залежно від призначення. З двох пар залоз павук випускає «бігові нитки», по яких пересувається з місця на місце, з п'ятисот – клейкі нитки для ловіння комах, з трьохсот – нитки найвищої міцності для зв'язування жертви, з шести – нитки для коконів, з двох – «осьові нитки», з двох особливо великих залоз – клейку речовину, яка у вигляді крапельок блищить у

сонячний день на павутині, приваблюючи комах.

Бджола б'є рекорди

Скільки очей у бджіл і джмелів? Двоє? Ні, п'ятеро! Візьміть у руки збільшувальне скло, і на панцирі голови цих комах ви побачите ще троє майже непомітних очей. Вони не виконують самостійної функції, а допомагають крилатим трудівникам орієнтуватись у просторі й часі. Троє допоміжних очей – рецептори інтенсивності освітлення. Завдяки їм бджоли та джмелі легко визначають час доби й повертаються у свій вулик у певний час.

Тема. Хребетні тварини

Мета: збагатити уявлення учнів про тваринний світ, значення тварин у природі та житті людей; узагальнити знання про безхребетних тварин; ознайомити із хребетними тваринами; формувати у школярів науковий світогляд, зокрема вміння розпізнавати хребетних тварин за їх характерними ознаками; розвивати пам'ять, увагу, уяву, логічне мислення, зв'язне мовлення; виховувати екологічну свідомість учнів.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Бесіда на тему «Здивування».

Учні сидять по колу. Учитель просить їх по черзі закінчити речення: «Я дивуюся...» (*наприклад, коли у віконце заглядає пташка, і т. д.*).

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

Учитель:

– Знайдіть зайву тварину, поясніть власний вибір.

Камбала, дельфін, щука, сом.

Мавпа, ведмідь, тигр, пінгвін.

Крокодил, гусінь, змія, черепаха.

Індик, кажан, лебідь, сова, дятел.

III. Постановка навчального завдання

Учитель:

– Чи легко було впоратись із попереднім завданням? Чому? Поставте мету на сьогоднішній урок.

Опрацювання таблиці.

Знаю	Хочу довідатись	Дізнався
------	-----------------	----------

Учитель з'ясовує, що учні знають про хребетних, і записує ці відомості до першої колонки. Потім задає питання, про що вони хочуть дізнатися, і записує пропозиції дітей до другої колонки.

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Створення інтелект-карти «Систематика хребетних тварин».

Пожвавить урок проведення вікторини «Відгадай, хто ми?», під час якої учням потрібно якомога швидше реагувати на запитання в процесі заповнення інтелект-карти (*школярі малюють нові ланки з відповідями*).

– У більшості з нас росте шерсть. Ми переважно пересуваємось на 4 лапах. Годуємо своїх дитинчат молоком. (*Звірі.*)

– Ми живемо тільки у воді. У нас немає лап, але є плавці. Наша шкіра вкрита лускою та слизом. Наші малята вилуплюються з ікринок. Більшість із нас дихають зябрами. (*Риби.*)

– Наші малята вилуплюються з яєць. Ми пристосувались до життя: мостимо гнізда, запасемо їжу. Наші тіла вкриті пір'ям. Ми маємо крила та хвіст. (*Птахи.*)

– Одні з нас мають видовжені тіла, інші носять панцир. Неважливо, що ми різні, головне – наша шкіра вкрита лусочками. Наші малята вилуплюються з яєць. (*Плазуни.*)

– У більшості з нас м'яка, гола, укрита слизом шкіра. Наші дитинчата вилуплюються з ікринок. Зовні вони не подібні до нас, їхніх батьків. Частина життя ми проводимо на суші, а частину – у воді. (*Земноводні.*)

Така наочна й логічна демонстрація матеріалу допоможе учням ефективно засвоїти потрібну інформацію.

Крім того, вони аналізують, чи достатньо зрозумілою для них є надана інформація. Інтелект-карта в даному разі – своєрідна альтернатива конспекту уроку.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Детективне розслідування.

Педагог пропонує учням побути в ролі детективів, розбиваючи їх на команди. Кожна команда отримує завдання знайти злочинця за наведеними фактами, наприклад:

– На обідньому столі в альтанці залишився шматок хліба. Хто міг його погризти? (*Фото шматка хліба й слідів злочинця додаються.*)

– Бабуся не дорахувалася курчат. Хто міг їх вкрасти? (*Фото жмутка шерсті та сліди злочинця додаються.*)

Гра «Рулетка живої природи».

Учитель ставить «рулетку» з написами «риба», «амфібія», «рептилія», «птах», «звір». Учні по черзі крутять «рулетку» й уважно спостерігають, на якій назві зупиниться стрілка. Учень, який останнім запуслав рулетку, говорить якомога більше відповідних назв. Виграє той, хто згадав якомога більше слів (попередні назви не повинні повторюватись). Якщо не всі діти встигли взяти участь у грі, її можна продовжити наступного разу. Однак педагог попереджає школярів про необхідність скористатись енциклопедією, підручниками та іншою додатковою літературою, щоб відшукати інші назви, які ще не згадувались під час гри.

VI. Включення в систему знань і повторення

Вправа «Закінчіть речення».

Окунь, карась, сом – _____

Крокодил, гадюка, черепаха – _____

Вовк, заєць, білка – _____

Чапля, снігур, горобець – _____

Гра «Лісові характери».

Учитель пропонує школярам відповісти на запитання:

- Хто в лісі головний?
- Хто в лісі найхитріший?
- Хто в лісі найсильніший?
- Хто в лісі найдобріший? І т. д.

Складання казок.

Учні вигадують казки з наступних тем: «Чому птахи літають?», «Чому ведмідь смочче лапу?», «Чому лисиця руда?», «Чому жаби квакають?», «Чому осел не слухається?» тощо.

Гра «Улюблений колір».

Діти сідають у коло й по черзі називають свій улюблений колір, а також тварину такого кольору. А потім, навпаки, – називають кольори, які походять від назв тварин.

VII. Рефлексія діяльності

Учні під керівництвом учителя аналізують таблицю, заповнюючи її третю колонку. Після цього вони роблять висновок про те, чи досягли сьогодні мети уроку.

Знаю	Хочу довідатись	Дізнався
------	-----------------	----------

Додатковий матеріал

Риби з оригінальними назвами

Нерідко назви риб вдало відображають особливості їхньої будови, забарвлення й поведінки. Деякі назви вказують на схожість форми тіла риби або окремих його частин з різними предметами або інструментами, наприклад: молот-риба, риба-пилка, сокирка-риба, ніж-риба; з музичними інструментами: ліра-риба, гітара-риба, дудка-риба, труба-риба, флейта-риба; з багатьма іншими предметами: ліхтар-риба, ремінь-риба, куля-риба, ключ-риба, меч-риба, шабля-риба, спис-риба.

Особливості будови окремих частин тіла риб також відображено в їхніх назвах. Так, особливості будови голови та її частин відображено в таких назвах, як великорот, довгорил, широкорот, трубокорт, лопатоніс, губань, лобань.

А про особливості тулуба і плавців свідчать назви «мішкотіл», «довгохвіст», «спиноріг», «колючка».

Є назви, котрі вказують, що риба подібна до інших тварин: морський вовк, морський кіт, водяний слон, їжак-риба, риба-мавпа, риба-свиня, морська королева, тигрова акула, риба-ластівка, морський папуга, риба-жаба, риба-

метелик, риба-муха, морський скорпіон тощо.

Назви деяких риб запозичені в рослин. Риба-листок дістала свою назву за листкоподібне тіло.

Деяким рибам дали назву завдяки забарвленню тіла: білий амур, чорна риба, червонокрилка, зеленушка, синець.

На подібність деяких риб за формою тіла та забарвленням до небесних тіл вказують такі назви, як місяць-риба, сонцевик плямобокий, планета, риба-сузір'я. Інші назви відображають особливості поведінки риб: бризкун, стрибун, летюча риба, будильник, пискун, причепа, зіркогляд.

Тема. Чим і як живляться тварини

Мета: сформувати уявлення про різні групи тварин (рослиноїдні, хижі та всеїдні), уміння їх розрізняти; подати відомості про ланцюги живлення, розвивати вміння їх складати й аналізувати, встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки; виховувати спостережливість, уважне та дбайливе ставлення до природи.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Гра «Знайди за ознакою».

Учитель називає учням певну ознаку тварин, а вони, у свою чергу, – тварин, котрі мають цю ознаку. Починати гру можна з простих ознак, а потім ускладнювати їх.

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

Робота в парах.

На партах розкладено конверти з прислів'ями та приказками.

Учитель:

– Поясніть, хто як живиться та до якої групи за способом живлення належить.

- До меду тягнути ведмедя за вухо, а від меду – за хвіст.
- Ведмедя пасічником зробили.

- Ревів ведмідь не тому, що бджоли покусали, а тому, що меду не дали.
- Вовк лисиці не рідня, та повадка одна.
- Заєць поле любить.
- Зайця ноги носять, вовка зуби годують.
- Де звірові живеться, там він і годується.

III. Постановка навчального завдання

Учитель:

– Чи легко було впоратись із попереднім завданням? Чому? Поставте мету на сьогоднішній урок.

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Читання та обговорення екологічної казки.

В одному селі жив хлопчик, звали його Олексійко. Йому минуло 8 років. Він ходив до школи, а у вихідні гуляв з татом у лісі або біля річки неподалік від села. Часто грався в лузі за будинком. Там росла трава, було багато квітів. А скільки незвичайних мешканців жило на квітках! Хлопчику дуже кортіло дізнатися, про що вони дзижчать і пищать, розмовляючи один з одним. А ще він хотів знати, навіщо в природі так багато тварин і яка з них найпотрібніша.

Одного разу Олексійко заплющив очі й побачив фею. Вона підійшла до нього й, простягнувши чарівну паличку, сказала:

– Бери, вона дійсно чарівна. Якщо ти забажаєш чогонебудь, махни тричі, і все здійсниться!

Сказавши це, фея зникла. Олексійко дуже зрадів, адже тепер він може дізнатися, хто з тварин найпотрібніший.

– Піду я до річки, – подумав хлопчик. Першою, кого він побачив, була зелена жаба.

– Ось вона точно нікому не потрібна, – промовив Олексійко і змахнув паличкою. Жаби зникли, але відразу з'явилися хмари комарів. Щойно хлопчик схотів схватися від них, як звідусіль почали злітатися чаплі. Вони були голодними й шукали жаб.

– Виявляється, без жаб мешканці річки ніяк не можуть обійтись, – сказав Олексійко і повернув їх у водяну «домівку».

– Так, – подумав хлопчик, – виявляється, не все так

просто. А ось без комарів точно нічого не трапиться, адже вони тільки докучають і кусаються. Він змахнув паличкою, і комарів наче й не було. Але що це? Усі жаби закумкали, задзижчали бабки, озвались ластівки. Хлопець згадав, що без комарів вони загинуть: це їхній корм.

– Виходить, навіть комарі комусь потрібні! – здивовано промовив Олексійко. Хотів він піти до лісу, однак передумав. Адже і в лісі все буде так само! Тепер він зрозумів, що в природі немає нічого неважливого. Не стане когось одного, погано стане всім: тваринам, рослинам, людям.

Учитель:

– Сьогодні ми розглянемо ланцюги живлення тварин. Подумайте і скажіть, навіщо нам учити цю тему. (*Щоб показати взаємозв'язок у природі.*)

Вправа «Подумай, обери».

Кожен учень іде до дошки зі своїм малюнком тварини та прикріплює його під групою, до якої ця тварина належить за способом живлення; спочатку виходять школярі із зображеннями звірів, далі – птахів, комах, земноводних, риб, плазунів.

Результат цієї роботи:

рослиноїдні	хижі	всеїдні
заєць	вовк	ведмідь
олень	лисиця	білка
голуб	сова	дятел
колорадський жук	бабка	тарган
короп	жаба, саламандра	
черепаха	щука	
	вуж, ящірка	

Учитель:

– Який висновок можна зробити із цього завдання? (*У кожній групі тварин є рослиноїдні, хижі, всеїдні.*) Саме тому й говорять: хижі звірі, хижі птахи, хижі земноводні... Запам'ятайте, що всі плазуни і земноводні – хижі, хоча черепаха – рослиноїдні тварина.

Вправа «Метаплан» – графічна ілюстрація дискусії.

Учитель вивішує вгорі на дошці на окремих кольорових

аркушах помилкову інформацію про ланцюги живлення тварин. Унизу дошки має бути аркуш іншого кольору зі словом «висновок». Між ними – місце для роботи учнів. Дітям необхідно роздати порожні аркуші (*колір має відрізнятись від аркуша з помилкою та висновком*). Побачивши аркуш із помилкою, учні на своїх листках пишуть, у чому полягає помилка, і пропонують варіанти її усунення, після цього прикріплюють варіанти на дошці. Учитель читає все написане учнями, потім разом з дітьми формулює і записує висновок.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Учитель:

– Складіть ланцюги живлення:

- 1) плодояжерка, синиця, яблуко;
- 2) пшениця, кіт, миша;
- 3) лисиця, водорості, риба;
- 4) куниця, гриби, білка;
- 5) жаба, їжак, комар;
- 6) орел, морква, заєць.

Гра «Пригощаємо тварин».

Педагог пропонує дітям спекти пиріг будь-якій тварині. Для цього вони повинні придумати рецепт і записати його. Із цих рецептів учні створюють кулінарну книгу для тварин.

VI. Включення в систему знань і повторення

Групова робота.

Завдання 1. Складіть ланцюг живлення з поданого матеріалу.

Завдання 2. Складіть ланцюг живлення, який можна спостерігати в акваріумі.

Завдання 3. Знайдіть на малюнках всеїдних тварин і доведіть, що вони саме такі.

Гра «Бережи природу».

Учитель розкладає на столі малюнки із зображенням рослин, птахів, звірів (*травоїдних і хижаків*), людини тощо. Потім прибирає один із малюнків (*наприклад, птаха*) і пропонує дітям поміркувати, що станеться з рештою живих об'єктів, якщо на Землі не буде птахів.

VII. Рефлексія діяльності

Відеоскрайбінг.

Перш ніж починати створення візуалізацій, учні окреслюють основний зміст, який вони планують донести. Це відбувається в такі етапи:

- придумати ідею;
- вибрати спосіб візуалізації (*малюнок, аплікація, магніти, схеми*);
- придумати план розповіді й підібрати відповідне візуальне відтворення;
- змонтувати сюжетні складові в єдиний відеоряд.

У процесі демонстрації відеороликів діти перевіряють, чи достатньою мірою образи відтворюють теоретичний зміст. Після демонстрації відеороликів інша команда повинна відтворити в пам'яті почуту розповідь хоча б у загальних рисах.

Тема. Як тварини пристосовуються до умов, у котрих вони живуть?

Мета: поглибити знання учнів про поведінку рослин і тварин, з'ясувати значення пристосування організмів до умов навколишнього середовища; розвивати вміння визначати особливості поведінки рослин і тварин; виховувати комунікативні здібності, спостережливість, дбайливе ставлення до природи.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Учитель:

– Поясніть приказки про тварин. Як, на вашу думку, вони виникли? Спробуйте створити власні приказки про тварин.

- Ходить, як овечка, а буцькає, як баран.
- Дмись не дмись, а волом не будеш.
- Гладь коня вівсом, а не батогом.
- Кіт з хати – миші на стіл.

- У ведмедя десять пісень і всі про мед.
- Вовка ноги годують.
- Видно зайця по вухах.
- Занадився лис у курник, то всі кури повиносить.
- Їжак їжака голками не зляка.
- Бджоли раді цвіту, люди раді меду.
- Заснула щука, та зуби не сплять.

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

Ігрова вправа «Колаж асоціацій».

Учитель пропонує учням уявити себе дослідниками природи або винахідниками й озвучити, які асоціації виникають у них під час подорожі глибинами океану (1 група), під час дослідження різноманітності живих організмів степу (2 група) тощо. Робота завершується створенням колажів асоціацій.

III. Постановка навчального завдання

Гра «Життя тварин».

Учитель пропонує учням уявити себе тваринами й дати відповіді на запитання:

- Чи мріяли ви опинитись у ролі тварини?
- Чим, на вашу думку, відрізняється життя тварин і людей?
- Яке життя вам подобається більше й чому?
- Чого, на вашу думку, не вистачає в житті тварин?

Гра «Чи все ми знаємо про тварин?».

Учні по черзі витягують картки із зображенням тварин. Потім учитель пропонує дати відповіді на такі запитання:

- Чому ця тварина мешкає в місцевості з певним кліматом?
- Чому в цієї тварини таке ім'я?
- Без чого ця тварина не змогла б жити?
- Який характер у цієї тварини?
- Що в цієї тварини незвичайного?

Педагог заздалегідь готує інформацію про тварин, щоб доповнити відповіді учнів.

Ігрова вправа «Дайте відповідь ногами».

Школярі стають у коло. Учитель задає критичне

питання: у зоопарку з'явився рожевий слон. Однак діти знають, що в природі таких слонів не існує. Учням потрібно знайти пояснення цій ситуації.

Що може чи має стати іншим у способі життя тварин з настанням кліматичних змін? Учасники дискусії по черзі висловлюють власні припущення. Якщо школярі згодні з доповідачем, вони роблять крок уперед, якщо ні – назад. Діти повинні прийти до висновку, що кліматичні зміни, котрі впливають на життєві навички й ресурси, стосуються кожного.

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Вправа «Автостоп».

Учитель просить дітей пояснити, як можуть бути пов'язані поняття, записані на дошці: лапи, ніс, харчування, рот, проживання, сон, полювання, шерсть, забарвлення.

– Яке значення для тварин має кожне із записаних понять?

– Спільні чи відмінні ці поняття для різних тварин? Чому?

– То що ж їх об'єднує? Які ще поняття можна до них додати?

Гра «Малюнок на скелі».

Педагог пропонує учням подумки перенестись на кілька тисячоліть тому й уявити, що вони живуть у той період, коли писемність ще не винайшли, однак їхнє «плем'я» досягло неабияких успіхів у дослідженні особливостей природи. Отже, головне завдання «одноплемінників» – передати свої знання нащадкам. Зважаючи на те, що писемності за легендою ще немає, доведеться використовувати власноруч намальовані асоціативні піктограми. Головна умова – ілюстрація має бути гранично стислою, при цьому наочною.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Гра «Хто в будиночку живе?».

Учні отримують картки із зображенням житла тварин. Учитель пропонує дітям уявити себе тваринками, котрі живуть у цих будинках, і розповісти про своє життя, презентувати власне житло, розповісти про його переваги,

місцезнаходження, сусідів, друзів і ворогів.

Гра «Наслідки подій».

Педагог знайомить учнів із переліком певних подій, пропонуючи їм замислитись про можливі наслідки цих подій.

- Взимку діти підгодовують тварин.
- Діти зробили годівницю.
- Мисливець підняв рушницю і вистрелив у тваринку або птаха.
- Хлопці зруйнували гніздо пташки.
- Заводи і фабрики випускають брудний дим.
- Люди забруднюють ріки, озера, моря й океани.

VI. Включення в систему знань і повторення

Учитель пропонує учням стати персонажами історії, яка сталася з тією чи іншою твариною, що потрапила в незручні для неї умови існування. Наприклад, жаба опинилась у пустелі. Діти дають волю власній фантазії, описуючи історію її виживання.

Персональне дослідження.

Учням потрібно провести дослідження «Як тварини пристосовуються до умов, у котрих вони живуть?» на прикладі тварин рідного краю.

Гра «Відгадай, хто?».

Учитель роздає учням картки із запитаннями. Кожен учень задумує собі тварину та пише відповіді на запитання. Потім педагог збирає картки й перетасовує їх. Далі він зачитує характеристику тварини, а школярі відгадують, про яку саме тварину йдеться. Завдання в картках можуть бути такими:

- Улюблена їжа тварини...
- Місце її проживання...
- Найяскравіша особливість цієї тварини...

Гра «Поверхи лісу».

Учитель пропонує дітям уявити, що ліс – це багатоповерховий будинок. Кожна група учнів має намалювати свій багатоповерховий будинок і розселити в ньому лісових мешканців. Презентуючи будинок, школярі повинні пояснити, чому вони вирішили поселити тих чи інших тварин на різних поверхах. Під час презентації

діти відповідають на запитання:

– Якими будуть ваші дії, коли на першому поверсі будинку трапиться пожежа?

– Якщо залле верхній поверх будинку?

– Якщо зламається одна зі стін?

– Якщо в будинку буде дуже холодно?

– Якщо в домі не буде води?

– Якщо жителі різних поверхів пересваряться між собою?

– Якщо до будинку завітають непрохані гості?

Після виконання цього завдання школярам треба написати план порятунку в тій чи тій ситуації.

VII. Рефлексія діяльності

Вправа «Шкала думок».

Під час вправи відбувається систематизація, узагальнення та інтерпретація основних ідей уроку. Важливий момент: обмін думками між учнями та висловлення особистого ставлення до вивченого.

Тема. Як тварини розмножуються?

Мета: ознайомити учнів з особливостями розмноження комах, риб, плазунів, земноводних, птахів, звірів; розвивати вміння спостерігати, аналізувати, порівнювати, робити висновки; збагачувати словник учнів; виховувати пізнавальний інтерес до природи, бажання досліджувати її, берегти природні багатства; формувати й підтримувати почуття моральної відповідальності за збереження тварин у природі.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Гра «Уяви себе».

Кожен учень отримує картку з малюнком певної тварини. Учитель пропонує школярам уявити себе цією твариною та придумати історію свого життя. Діти розповідають власні історії, паралельно обговорюючи харчування та пристосування тварин до умов навколишнього середовища.

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

Учитель:

– Послухайте цікаву інформацію та подумайте, чому такі маленькі тварини, як комахи, риби, земноводні, плазуни, відкладають багато яєць та ікринок? Чому чим більша тварина, тим менше кількість її нащадків? Чи все ми знаємо про тварин? Асоціація: розмноження – як це відбувається у рослин і у тварин?

III. Постановка навчального завдання

Учитель:

– Уся жива природа має властивість розмножуватись. Якими способами розмножуються рослини, ми вже вивчили. Кожна група тварин, з котрими ми ознайомились, а це комахи, риби, земноводні, плазуни, птахи й звірі, розмножуються по-різному й по-різному ставляться до потомства.

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Учитель:

– Зараз клас поділиться на 6 груп, кожна з яких отримає завдання в конверті. На вирішення завдання вам дається 10 хвилин, після чого ви маєте визначити учня, котрий представлятиме вашу групу й розповідатиме про вашу роботу.

I група. «Розмноження комах».

Метелики відкладають яйця на зворотній стороні листочків рослин. Через деякий час із яєць вилуплюється зелена гусінь. Спочатку гусінь з'їдає оболонку свого яйця, після цього починає об'їдати листя дерев. Коли настає час перетворюватись, гусінь переповзає в затишне місце. Там вона прикріплюється до листочка на гілці рослини й висить головою донизу, а згодом перетворюється на лялечку: випускає з рота тоненьку ниточку, яку намотує на тіло. У такому вигляді лялечки перезимовують. Навесні з лялечки, наче зі старого, уже не потрібного будиночка, виповзає метелик. Він обсушує крильця і вилітає в нове життя.

II група. «Розмноження риб».

Навесні у водоймах риби відкладають ікру. З ікринок з'являються мальки, схожі на дорослих риб. Мальків

буває багато, але дорослими стає тільки частина з них.

III група. «Розмноження земноводних».

Навесні в річці, озері, ставку серед водоростей жаби відкладають ікру. Через 9-10 днів з ікринок з'являються пуголовки. Поступово у пуголовок виростають ноги, відпадають хвости. Вони перетворюються на маленьких жабок. Жабенята швидко ростуть і стають дорослими жабами.

IV група. «Розмноження плазунів».

Черепahi, ящірки, змії, крокодили риють ямки в сухому ґрунті на берегах річок, морів, на узліссі. У них вони відкладають яйця і засипають їх. Через деякий час з них вилуплюються й вибираються на поверхню маленькі черепашки, ящірки, змії, крокодильчики. З яєць вилуплюється багато малюків, однак виживає їх мало, бо вони часто стають поживою для хижаків.

V група. «Розмноження птахів».

Відклавши яйця, птахи насиджують їх, зігріваючи своїм теплом. Із яєць вилуплюються пташенята. Влітку в пташенят виростає пір'я. Доки пташенята не навчаться літати, батьки-птахи годують їх, оберігають від хижаків.

VI група. «Розмноження звірів».

У звірів малята народжуються сліпими й безпорадними. Усі звірі вигодовують малят молоком. Вони піклуються про своїх малят, захищають їх від ворогів, учать добувати корм.

Хвилинка-цікавинка.

Деякі тварини розмножуються незвичним способом. До них належать:

- гадюка (*яйцеживородна*);
- жаба-повитуха (*самець носить ікру, намотавши на задні лапи*);
- риба-кони́к (*самець виношує ікру в череві*);
- качкодзьоб – *смавець, що несе яйця*.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Парна робота.

Учням потрібно описати тварину за поданим планом:

- назва тварини;

- до якої групи за будовою тіла вона належить;
- чим живиться тварина (до якої групи за способом живлення належить);
- яке місце цієї тварини в ланцюзі живлення;
- як вона розмножується.

Тест «Розмноження тварин».

1. Звідки з'являється гусінь?
  - А. Вилуплюється з яєць.
  - Б. Народжується з лялечки.
2. Через скільки днів з ікринки з'являються пуголовки?
  - А. Через місяць.
  - Б. Через 9-10 днів.
  - В. Через 3 тижні.
3. Чим пуголовок відрізняється від дорослої жаби?
  - А. Тільки розміром.
  - Б. Пуголовки мають хвости й не мають ніг.
4. Де плазуни відкладають свої яйця?
  - А. У сухому ґрунті.
  - Б. У гніздах.
5. Чи піклуються плазуни про своє потомство?
  - А. Так, піклуються.
  - Б. Ні, не піклуються.
6. Чим звірі вигодовують своїх малят?
  - А. Рослинами.
  - Б. М'ясом дрібних тварин.
  - В. Молоком.

VI. Включення в систему знань і повторення

Гра «Дві правди і брехня».

Учитель пропонує учнів загадати тварину й придумати про неї три речення: два правдивих й одне неправдиве. Клас має відгадати, яке саме речення не є правдою.

Гра «Театр тіней».

Педагог запалює в класі настільну лампу або свічку. Демонструє дітям, як, склавши пальці певним чином, можна

отримати на стіні зображення тварин. Продовженням цієї гри може бути постановка п'єси.

VII. Рефлексія діяльності

Тести.

1. Ікрою розмножується така група тварин, як:
  - комахи;
  - риби;
  - земноводні;
  - плазуни;
  - птахи;
  - звірі.
2. Ці тварини розмножуються яйцями, які насиджують:
  - комахи;
  - риби;
  - земноводні;
  - плазуни;
  - птахи;
  - звірі.
3. Про своє потомство піклуються:
  - комахи;
  - риби;
  - земноводні;
  - плазуни;
  - птахи;
  - звірі.
4. Ці тварини народжують малят і вигодовують їх своїм молоком:
  - комахи;
  - риби;
  - земноводні;
  - плазуни;
  - птахи;
  - звірі.
5. Яка група тварин проходить через такі стадії розвитку: ікра – пуголовки – дорослі тварини?
  - комахи;
  - риби;
  - земноводні;
  - плазуни;

- птахи;
- звірі.

6. Яка група тварин проходить через такі стадії розвитку: яйце – личинка – лялечка – доросла тварина?

- комахи;
- риби;
- земноводні;
- плазуни;
- птахи;
- звірі.

Додатковий матеріал

«Маленькі таємниці природи»

Відомо, що новонароджених зайченят зайчиха годує й залишає самих на 3-4 доби. Зайченята затихають, хоча й тремтять: м'язи працюють, виділяючи тепло. Чому зайченя не відчує жодний звір? *(На тілі зайченяти немає потових залоз – вони знаходяться на підшвах лап, а лапки зайченята підтискають під себе.)*

Зайчиха може народжувати тричі на рік. Як називають зайченят кожного виводка? *(Зайченята першого виводка – «настовики», бо вони народжуються тоді, коли на снігу є наст; літні зайченята – «колосовики» і «травники»; осінні – «листопадники».)*

Тема. Чим займаються тваринники?

Мета: формувати уявлення про тваринництво як галузь сільського господарства, подати учням відомості про галузі тваринництва та їхнє значення для людини; виховувати патріотичні почуття до рідного краю, до України, пошану до людей праці.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Динамічна ековправа «Танці маленьких звірят».

Учитель разом з учнями пригадає танець маленьких каченят, у якому потрібно відкривати дзьобик, махати крильцями та хвостиком. А потім діти вигадують танець

із рухами інших тварин під цю мелодію і виконують його. Це може бути танець веселих пінгвінів, танець хитрих мишенят і т. д.

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

III. Постановка навчального завдання

Коли учні називають відгадку, учитель вивішує на дошці малюнок тварини.

Голодна – мукає, сита – жує,
Всім дітям молоко дає. (*Корова.*)

Хвіст – гачком, ніс – п'ятачком. (*Свиня.*)

Хто в гарячий день на лузі
Випасається в кожусі? (*Вівця.*)

Крила маю – не літаю,
Черв'яків щодня шукаю. (*Курка.*)

Плавала, купалася, сухою залилася. (*Качка.*)

Пані пишна лопатами вийшла, з річки воду пила, по-німецьки говорила. (*Гуска.*)

– Що об'єднує всіх цих тварин?

– Яких тварин називають свійськими? Назвіть свійських тварин.

На попередньому занятті вчитель дає завдання підібрати матеріал на тему тваринництва в Інтернеті. Безпосередньо на уроці учні не виголошують доповіді, а складають план, виділяючи плюси й мінуси запропонованої теми. Далі відбувається колективне обговорення щодо покращення перспектив розвитку цієї галузі сільського господарства.

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Учитель:

– Із давніх-давен люди почали полювати на тварин, а потім навчилися приручати їх. Отже, свійських тварин люди розводять і використовують у господарстві.

– Свійські тварини звикли до людини й до умов життя, які вона створила для них. Самі вони не можуть знайти в природі їжу та житло. Але й людина не може обійтися без свійських тварин, адже вони дають їй різні продукти: м'ясо, молоко, сало, яйця, а також шерсть, шкіру, пух.

– Тому в Україні найважливішою, поряд із рослинництвом, галуззю сільського господарства є тваринництво. Сутність цього виду сільськогосподарської діяльності полягає у розведенні сільськогосподарських тварин і виробництві тваринної продукції.

– Поміркуйте, від чого залежить розведення тварин у певній місцевості?

– Головні галузі тваринництва – скотарство, свинарство, птахівництво, вівчарство, конярство, а також рибництво, кролівництво, хутрове звірівництво, бджільництво, шовківництво.

– Існують два основні напрями спеціалізації скотарства: молочне і м'ясне. Молочне розвивається там, де є пасовища із соковитими травами (*наприклад, на Поліссі*). М'ясне скотарство розвивається в усіх природних зонах навколо центрів харчової промисловості, відходи від якої є кормами для худоби.

– Важливою галуззю тваринництва України є свинарство, що виробляє понад третину всього м'яса. Свинарство – це галузь тваринництва, яка спеціалізується на розведенні свиней для отримання м'яса, сала, шкіри.

– Вівчарство насамперед набуло поширення в Карпатах і на півдні України (*Крим, Одеська і Запорізька області*). Вівці дають вовну, м'ясо, жир, молоко. Традиційним у високогір'ї Карпат є виробництво бринзи – сиру з овечого молока.

– Птахівництво розвинене на всій території України, але найбільше птиці (*гусей, качок, індиків, курей*) поблизу великих міст і в основних зернових районах степу й лісостепу. Від свійських птахів отримують м'ясо, яйця, пух і перо.

– Де-не-де в Україні останнім часом почали займатись розведенням екзотичних птахів – страусів. Їх вирощують на страусових фермах заради м'яса та яєць.

– На всій території України відроджується конярство, яке колись було важливою галуззю тваринництва.

– Ставковим рибництвом займаються скрізь. Розводять переважно карасів, товстолобиків, білих амурів, лящів, коропів, а в гірських річках – форель.

– У багатьох районах України поширеним є кролів-

ництво, найбільше – на Поліссі та в лісостеповій зоні.

– Хутрове звірівництво – це розведення хутрових звірів на спеціальних фермах. Найбільше вирощують норок, песців, нутрій, чорно-бурих лисиць.

– Давні традиції в Україні має бджільництво, основним призначенням якого є розведення бджіл для отримання меду, воску, прополісу, бджолоїної отрути. Поширене воно в усіх регіонах, де квітують з весни до осені медоносні рослини.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Гра «Знайдіть мене».

Учитель називає або показує малюнки тварин. Діти повинні визначити, у якій галузі тваринництва займаються їх розведенням, а також яку користь ці тварини приносять людям.

Гра «Критерійний покер».

Учні сідають у коло таким чином, щоб бачити один одного. На столі розкладено великий аркуш паперу (*ватман*), розділений на секції.

Учні отримують по кілька карток, а потім по черзі кладуть картку у відповідну секцію, аргументуючи власний вибір. Якщо всі згодні, то вибір переходить до іншого. Особливість цієї гри полягає в тому, що школярі можуть блефувати й свідомо класти картку в невідповідну секцію. Інші мають це зрозуміти. Якщо певні картки протягом гри були покладені неправильно, то вчитель має це виправити.

VI. Включення в систему знань і повторення

Продовжіть:

Коти нявкають,
свині – ... (*рожають*),
Поросята – ... (*кувікають*),
Гуси – ... (*гелґочуть*),
Качки – ... (*кахкають*),
Курки – ... (*кудкудакають*),
Соловейко – ... (*тьохкає*),
Сорока – ... (*скрекоче*),
Горобець – ... (*цвірінькає*),
Їжак – ... (*чмихає*),

Кінь – ... (ірже, форкає),
Жаба – ... (квакає, кумкає),
Цуцик – ... (дзявкає).

Гра «Відгадай тварину».

Учні діляться на дві групи. Діти з першої групи отримують картки з різними тваринами й називають якості, котрими володіє їхня тварина, а представники іншої групи відгадують її. Можна задавати додаткові запитання. Потім групи міняються місцями.

VII. Рефлексія діяльності

На цьому етапі вчитель пропонує учням основні тези нової теми, які вони занотовують, ставлячи біля них відповідні позначки:

+ (я це знав);

– (я цього не знав);

? (це мене здивувало);

! (про це я хотів би дізнатись детальніше).

Після цього вчитель пропонує учням визначити, чого вони навчилися на уроці, що було найцікавішим, про що хотілося б почути ще, а також оцінити власні знання. Крім того, школярі визначають зміст подальшої діяльності.

Тема. Чому тварини потребують охорони?

Мета: збагатити знання учнів про охорону та збереження природи, зокрема тварин; організувати практичну діяльність школярів, пов'язану з охороною та збереженням природних багатств; розвивати спостережливість, кмітливість, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; виховувати любов до природи, дбайливе ставлення до тварин.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Гра «У кого який характер».

Учитель пропонує учням витягнути картку із зображенням тварини й описати її характер. Від чого він

залежить? Чи бувають тварини сумними? Чому?

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

Чим життя людей відрізняється від життя тварин.

Учитель ділить дошку на дві частини. У правій частині дошки записуються якості та вміння людей, а в лівій – тварин. Після того, як таблицю буде складено, учні переходять до обговорення цієї теми.

III. Постановка навчального завдання

Стратегія «Навпаки».

Учитель пропонує учням дати кілька відповідей на запитання: «Чи потрібно охороняти тварин? Що трапиться, якщо цього не робити?». Фактично клас буде поділено на дві частини. Діти можуть підвестися зі своїх місць і приєднатись до однодумців. При цьому учні аргументують, чому кожен з них став саме на цей бік. Якщо хтось змінить власну точку зору – може перейти на інший бік. У результаті обговорення школярі повинні прийти до спільного висновку та поставити мету на сьогоднішній урок.

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Учні мають 5 хвилин, щоб написати відповідь на ключове питання уроку «Чи потрібно охороняти тварин і чому?». Усі відповіді педагог збирає в символічну «Скриньку відповідей» і наприкінці уроку, зачитуючи кожную відповідь, з'ясовує разом зі школярами, чи змінили вони цю думку протягом заняття.

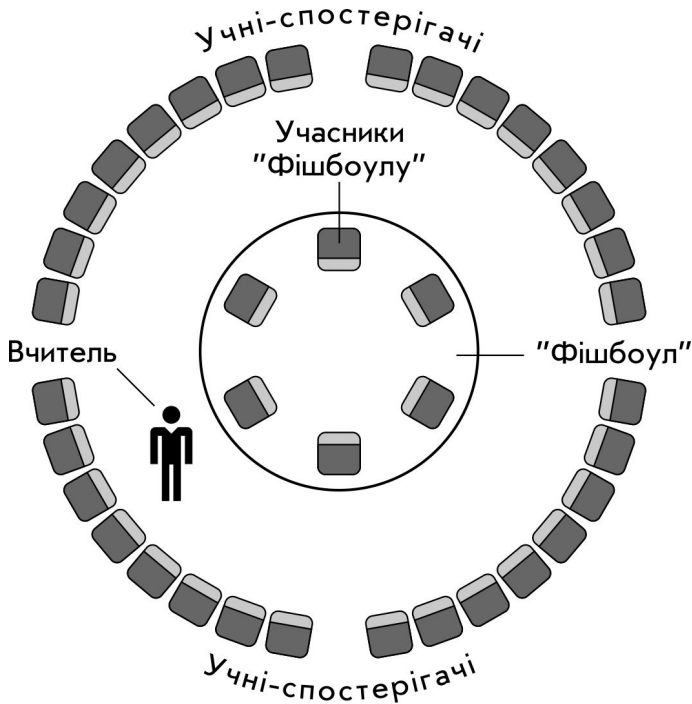
V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Метод «Фішбоул» (метод ведення дискусії, що дає змогу залучити до обговорення проблемного питання максимальну кількість учнів).

У дискусії бере участь невелика група учнів, тоді як інші учні спостерігають і занотовують свої зауваження й запитання. Групи слід формувати залежно від індивідуальних особливостей (*здібностей*) кожного учня.

Під час підготовки до проведення дискусії вчитель розташовує школярів наступним чином: у центрі, у зоні обговорення (*це і є «Фішбоул»*), знаходяться безпосередні

учасники, навколо – учні, котрі спостерігають за перебігом дискусії.

Ключове питання: «Чому тварини потребують охорони?». Група, яку було обрано для «Фішбоул», займає місця в центрі. Інші учні розташовуються навколо та спостерігають за дискусією, не втручаючись у неї. Вони занотують репліки учасників у наступний спосіб: 1) ідеї, котрі, на їхню думку, були вдалими й цікавими; 2) ідеї, що потребують уточнення; 3) ідеї, з якими вони не згодні. Після того, як група «Фішбоул» завершить дискусію, починається обговорення. Учні-спостерігачі використовують свої нотатки, аби відзначити цікаві ідеї, уточнити інформацію чи висловити власні припущення. Потрібно звернути увагу дітей на те, що виступ слід починати з позитивної оцінки, потім ставити уточнювальні запитання, а наостанок робити критичні зауваження.

VI. Включення в систему знань і повторення

Ігрова вправа «Прийом фотографа».

Учні діляться на групи, кожна з яких отримує завдання сфотографувати кілька місцин у рідному місті чи селі, які потребують охорони або наведення порядку. До кожної світлини діти додають відповідні пропозиції чи план виконання потрібних робіт. У класі вони презентують власні проекти й обговорюють їх.

Екологічна фізкультхвилинка «Як зберегти природу».

Якщо ви вважаєте, що треба захищати напівзниклі види тварин, – підведіться з місця.

Якщо ви погоджуєтесь із тим, що не можна вбивати тварин, – покліпайте очима.

Якщо ви вважаєте, що не можна вбивати птахів, – підніміть праву руку.

Якщо ви підтримуєте думку про те, що Червона книга необхідна, – підніміть ліву руку.

Якщо ви вважаєте, що потрібно підгодовувати птахів, котрі залишились на зиму, – опустіть руки.

Якщо до вашої кімнати залетів джміль або інша корисна комаха і ви намагаєтесь випустити її на волю, – присядьте.

Якщо ви переконані, що кожна людина повинна піклуватися про природу і все живе, – простягніть руки сусідам і візьміться за руки.

Гра «Знайди зв'язок».

Учитель на картках зазначає два поняття, між якими можна встановити взаємозв'язки, наприклад, комахи – врожай, нафтова аварія – загибель птахів, і т. д. На запитання вчителя діти підходять по двоє, витягуючи одну картку, обговорюють між собою зміст картки, встановлюють взаємозв'язки між поняттями й повідомляють про результати власних досліджень. Вони можуть також додатково скласти власні картки й запропонувати їх своїм товаришам.

Гра «Що приніс поштар?».

«Поштар» приносить листівку екологічного змісту. Отримавши її, учень розповідає про те, що на ній зобра-

жено. Решта дітей слухають і визначають, про що саме йде мова.

Гра «Ви прийшли до лісу».

Кожна група учнів отримує картки з різними ситуаціями, наприклад:

- На лісовій галявині ви несподівано зустріли ведмедя...
- У лісі пролунали постріли...
- Несподівано в лісі почали гинути пташки...
- На лісовій стежці ви знайшли пташенят, але гнізда, з якого вони випали, поблизу немає. І т. д.

Діти описують вихід із кожної ситуації. Педагог зачитує відповіді учнів. Перемагає та команда, котра придумала найоригінальніше розв'язання ситуації.

Читання й обговорення оповідання.

Біленьке цуценятко, нашої Дамки синочок, побачив у дворі їжачка. Хотів з ним погратися. А їжачок голки розпустив й уколів цуценя. Мама Дамка цуценятко пожаліла, лапку облизала та сказала:

– Навчися друзів обирати не колючих, а таких, як ти, пухнастих.

Учитель:

– Чи злякалось цуценя? Чи правильно сказала мама?

Діти мають продемонструвати, як злякався хлопчик, котрий зустрів у лісі зайця, коли збирав гриби.

Учитель:

– Хто кого більше злякався? Що дитина розповість удома? Яким буде хлопчиків кошик: повним чи порожнім? Що про це скажуть його тато й мама?

Гра «Допомога тваринам».

Кожна група учнів отримує завдання виготовити макет годівниці для зайців, білочок, дятлів, синиць та інших тваринок. Діти презентують власні роботи, доводячи їхню практичність і користь.

Гра «Як ми рятуємо ліс».

Учитель пропонує учням уявити себе лісівниками й придумати перші три справи, які вони зроблять, із поетапним планом їх виконання. У класі діти оформляють стенд «Як ми рятуємо ліс». Під час екскурсії до лісу школярі планують виконання посильних для них пунктів плану.

VII. Рефлексія діяльності

Наприкінці уроку вчитель разом з учнями зачитує кожну відповідь зі «Скриньки відповідей» і з'ясовує, чи змінили учні цю думку.

Вправа «Передбачення».

Учитель:

– Уявіть собі, що в природі зникли всі тварини. До чого це призведе? Як слід поводитись людині, щоб цього не сталося? (Відповіді учнів.)

– Отже, життя тварин залежить від нашої поведінки в природі.

– На своїй планеті ми не гості, не тимчасові мешканці, а мудрі господарі. Природа чекає від нас доброти і дбайливого поводження. Сьогодні ви ще малі, але мине час, і від вашої діяльності залежатиме життя на Землі. Наша планета, така велика й така беззахисна, – у наших руках. Збережемо її разом!!!